

MÍTOSZ? FILOZÓFIA?

A mítosz az egyetemesség emberi formája: a világ és az emberi sors találkozója a mítosz; maga az emberi sors zsurigított végtelen. Az emborsorsó lett végtelen erkölcsi formában az ember belső tulajdonává válik; s azután rárad a világra, erkölcsivé teszi a végtelent. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a megsejtett egyetemesség erkölcsi vízióra ébred, a világ önmagával találkozik és érezni kezdi önmagát. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a mítoszban a világ anyává változik, a dolgok, az emberek élő és vergődő és pusztuló teremtményévé lesz.

Az antik mítosz valószínűleg a ráció filozófia előtti állapota. Ha az állapot kifejezést abban az értelemben használjuk, ahogy például ebben az összetételben is előfordul: a mozgás — állapot. A mítosz az értelem és az ész közötti mozgás állapota: az értelem erőfeszítése, hogy az érzékiségben felvilágosított egységességet, az ész számára még megragadhatatlan teljességet egyetlen átfogó képben átélje. A mítosz szerkezete: a kép logikája; az átélésben megragadott világ a kép egységében sugallja a világ szerkezetét.

A filozófia: logikai világkép. A mítoszon túl, de nem a mítoszból, hanem a mítosz ellenében azért jön létre, mert a ráció az érzékiségtől mentesen fogalmakban kívánja megragadni a világot. Mert tudja, hogy a végtelen érzékileg megragadhatatlan: az érzék mindig meghamisítja az általánosságot, a fogalom viszont általánosság. Az általánosság csak általánosság révén fogható be a rendbe: a filozófia a fogalmak általános rendjében akar a végtelenség — egyetemesség hordozóává lenni. De: a filozófia a ráció kívánságá-

ban mint óhaj, vágy maga is erkölcsivé válik, a logikai sugallatban maga is metaforává szelidül, a logikai fogalmak szűk körében maga is képpé, mítosszá alakul. A ráció túl ismét csak mítosz van: de ez már nem antik mítosz, nem erkölcsi sorsmítosz, hanem a megismert világ és a logikai világ határain túl magának a határnak, a határ létének érzékisége: modern mítosz, a káosz racionális leküzdése.

Ebben a leküzdésben van a modern mítosz morális ereje. A modern mítosz nem moralizál, mert eleve morális: a megragadásban a határ, az örökké mozgó, örökké más „végső tények”, mint a végső tények hiánya, mint a határok határtalansága a meghaladásra való igényt sugallja. Ebben a sugallatban az utópikus elem mint a meghaladás lehetőségét vetett hit van jelen. A mítosz eleve morális, hiszen a meg nem ragadott az utópikus hitben birtokába veszi: az antik mítosz közvetlenül a sors rangjára emeli az egyetemességet, a modern mítosz az egyetemességhez hozzászóló megragadhatóság, a rend hitét; az antik mítosz a filozófia előtt van, a modern mítosz a filozófia után, de mindkettő az emberi egyetemesség formája, eddig talán az egyetlen formája.

Minden nagy emberi mítoszban történelmileg változó formában és történelmileg meghatározott alakza-

tokban az ösdilemma fogalmazódik újra: képes-e ez a nem, az emberi nem, befutni a maga útját, képes-e megvalósítani a benne rejlő lehetőségeket? A mítosz, mint struktúra, az emberi nem történelmileg feltételezett lehetőségeinek a modellje; a konkrét történelmi helyzet, a konkrét történelmi perspektíva az a forma, amely elsődleges tartalomként az emberről válás aktuális fordulatát rögzíti.

A mítosz embertelen kin: a konkrét történelmi helyzet hideg sorsává lesz benne, a sors pedig a történelemben felforrósodott egyedi emberi létté. A meghosszabbodás, a továbbnyúlás az egységiségből való kitérés lehetőségének mítosszá vált sugallatában minden kor embere a magakeresés indítékait találja meg; a konkrét történelmisségben a rend, a lehetőségek fellazulásának lázító példáját látja. A mítosz két dimenziója: az egyetemesség az Örökben, a Sorsban meglátott világ és az egyénben véget érő Egyetemes. A két dimenzió ellentmondása elméletileg feloldhatatlan, ellentmondásos összhangjuk megteremtése: művészet.

A mítosz belső harmóniája a harmónia hiányának művészi kifejezése: a művészi kifejezés harmonikus, amit a mítosz kifejez, az a harmónia hiánya. Kompenzáció a mítosz, de mint művészi kompenzáció, szimbólum csupán, az antagonizmusoktól terhes élet szimbóluma. „Három mozzanat egyesül a mítoszban: — írja egy jeles filozófus — nagy képekben a természetéről szól; felejthetetlen helyzetekben és alakokban elbeszéli az emberi nem történetét; a természet és a történelem példázat az ember születéséhez és növekedéséhez, a meghasonláshoz és halálhoz. Természetnek, történelemnek és emberi egzisztenciának ez az összefonottsága, ez a mélységesen szimbolikus jelleg — ez az alapja a mítosz hatalmának, és ebben rejlik nélkülözhetetlensége.”

Az „összefonottság” maga a szimbólum, ebben van a mítosz „örök kép” mivolta, ahogy azt Kerényi Károly állítja ellentétben azzal, amit saját — előbb idézett — megállapításához korántsem hűen állít, amikor a mítoszban „az ember valóságos történetét” keresi. A mítosz nem sűrített és emelkedett módon elbeszél történelem: a mítosz az emberi lét struktúrája, ahogy ez a lét az egyetemesség küszöbén átéli a maga lehetőségeit és korlátait.

Ebből fakad a mítosz olvasóinak

az a pszichikai érzése, mintha a szimbólumot, mint saját sorsának jelképét már átélte volna, a szimbólum maga válik az átélés közvetlen tárgyává. A mítosz megszünteti a tudatban a történelmet, és az egyetlen csomópontba sűrített ösztörténelmi folyamat eleven részességének érzését sugallja. Ha a szimbólumot az olvasó „már átélte”, akkor a múlt és jövő egyetlen képben egyesül, tudatában a mítosz a „jövőről szóló emlékké” válik. A létstruktúra így a tudat struktúrájává lesz, a két struktúra létrehozta az ember és a világ találkozását.

A mítoszban egyesül az ember a világgal: de a világ a szimbólumon túl objektíven és hidegen csorog, nem tudja, hogy megragadták, nem tudja, hogy nem tud. A mítosz halála: az élet, a káosz, az objektív végtelenség halmaza. Mint ahogy a mítosz szükségessége is ez. Ha a filozófia szükségessége abban van, hogy egyáltalán van filozófia, vagyis abban, hogy a ráció filozófiai fogalmakban képes megragadni valamit, ami csak így ragadható meg, a mítosz szükségessége is csak a mítoszban van. Mint ahogy a filozófia a megismert véges világról, a meg nem ismert végtelenre következtet azon az áron, hogy a filozófiailag megragadott végtelent a fogalomban megszünteti, úgy a mítosz is megszünteti a káoszt, az ember és a világ antagonizmusát, azzal szünteti meg, hogy leírja és művészi harmóniába oldja. Mint ahogy a filozófia azért képes az ismertről (a végesről) az ismeretlenre (végtelenre) való ugrást végrehajtani, mert logikailag következetes, úgy a mítosz is azért képes létrehozni a harmóniát, mert képi építkezésében következetes. Ahogy a filozófia a fogalmak rendjében érzékelteti a végtelent, úgy a mítosz a szimbólumban elnyeli és ábrázolja a világot. Ahogy a filozófia egy axiómán alapszik, és mint ilyen, igazsága logikai igazság, úgy a mítosz egy konvención alapszik, és igazsága az érzékeltetés igazsága.

Ezek persze csak analógiák, sőt gyakran egyszerű párhuzamosságok. A filozófia és a mítosz a ráció levésének különböző formái. Ugyanaz a ráció a tudományban, a mítoszban és a filozófiában egyaránt a szükségyszerűség képében mutatkozik: fontos azt tudni, hogy a ráció nem lehet meg egyik nélkül sem. A ráció létezési formái ezek: nem tehet róla, hogy ezek az ő létezési formái. Ez az ő természete: ilyen.

Tóth László Madách: Az ember tragédiája — kiűzetés a Paradicsomból

Kis nép nagy fia

NEM IS EGGYE — KETTOE. Hollandia szülte, Svájc temette Geert Geerstet, aki Rotterdami Erasmus néven írt latin nyelvű könyveket. Élete és tolla sok mindent példáz — többek közt azt is, hogyan lehet kis nép fia a humanisták nemzetfeletti közfarsaságának vezető szelleme, doctor universalis.

A népek a történelmi fejlődés bizonyos szakaszaiban szükségszerűen alkottak apró államokat. S az apró államok szükségszerűen háborogtak és harcoltak egymás ellen, amint azt az Illiász jövedvő paródiája, a Béka-egérharc leírja, vagy több mint másfélszer évvel később Dante megénekli: „Itália minden városa apró zsarnokokkal tele, s új Marcellussá lesz, ha pártot gyűjthet, minden apró rabló”. De a görög városállamokban rakták le mai tudásunk alapjait, s Róma és Firenze, Milánó és Velence nélkül nem volna művészetünk.

Most azonban ne az ókori és középkori Kleinstaaterei-ről essék szó, amelyet legkésőbb Németországban számoltak fel, hanem a nagy egyesülések után fennmaradt kis állami közösségekről.

Történelmi és társadalmi okok mellett a földrajz is kezükre játszott. Görögország és Dánia majdnem egészen sziget, Svédország és Norvégia félsziget, Svájc kontinensünk legmagasabbján, Hollandia legmélyebben fekvő földje, Finnország az ezer tó országa. S valamennyi meg-

őrizte a demokráciának a görög kisállamokban kialakult valamilyen rendszerét: polgári tartalommal töltötte meg, de azon túl nem jutott.

Ezt a helyiérdekű demokráciát Montesquieu báró, a jobbjágytartó polgár, annak idején úgy ideológiázta meg, hogy a köztársaság a kis területű országok, a monarchia a közepesek, a zsarnokság a nagy kiterjedésűek számára „ildomos”. Ne cáfoljuk, — igyekezett cáfolni már kortársa, Ragyiscsev, aki nem volt hajlandó belenyugodni abba, hogy Oroszország végérvényesen a cárok zsarnoksága alatt maradjon. Inkább arra emlékezzünk, hogy a nép el nem idegeníthető szuverenitásának eszméje is kis nép fiától származik: Jean-Jacques Rousseau-tól, a genfi polgártól.

Bizonyos oldalról sokat hangoztatott álláspont, hogy a kis országoknak nincs létjogosultságuk, útjában állnak a nagyhatalmak terjeszkedésének, kiváltják a nagy szomszédok féltékenységét — ahelyett, hogy az éta-tampon szerepét töltenék be. Az olykor gyakorlati fenyegetést is jelentő álláspont ellen a kis államok férfiai a nemzetközi jog megalkotásával védekeztek, — mert gyengének a jog a fegyverre, erősek a hatalom. A holland Grotius és Bynkershoek s a svájci Vattel fektette le a háború és béke jogának alapjait, Erasmus után száz-kétszáz évvel.

Igy jött létre, háborúk árán, a nemzetközi együttműködés szervezett formája, — ma már százhuszonhét, túlnyomó többségükben apró nemzet részvételével, ahonnan nemrég a mi

részünkről is a legmagasabb színtről elhangzott az igény, hogy a béke és biztonság valóra váltásában biztosítani kell „a nagy és kis államok egyenlő részvételét”.

ERASMUS PÉLDAJA a jogok egyenlőségén túl a szellem elsőbbségére is utal. A történelem bizonyítja, hogy a politikai hatalom korlátozottsága a szellemi élet korlátatlanságában kapta meg a maga ellenpontját. A protestantizmus, amelyhez Erasmus elég óvatossá volt nem csatlakozni, Svájcban vette fel a legtöbb színárnyalatot: tekintsünk csak végig a reformáció genfi falán, ahol a mi Bocskaink is helyet kapott.

A zene hullámain Ausztria Németországgal versenyez, a festészet terén a kis flamand nép mérhetetlenül többet adott a nagy brit birodalomnál. S Rembrandt és Beethoven forradalmához hasonló fellendülést ért meg a századfordulón a dráma a hárommilliósvé Norvégiából kiindulva. Ibsen és Björnson neve egy ötven-szer akkora nép fiait, Csehov és Gorkij mellé került.

A szellem csúcsteljesítményeinek egyik viszonylagos — ha nem is csalhatalan — mértéke a Nobel-díj. Az irodalmi Nobel-díjak egyharmadát kis népek írói kapták, köztük a svéd Lagerlöf, a norvég Undset, a finn Sillanpää, a dán Jansen, az izlandi Larness, az ír Yeats, a belga Maeterlinck, a svájci Hesse; a béke-díjasok sorából pedig kiemelkedik a norvég Nansen. Elfoglaltság volna ez az északi írók iránt? De hiszen a fizikai és kémiai tagozaton a kis államok között a hollandok vezetnek, az orvosok sorában hirtelen őt osztrákok tudunk megszámolni, a legtöbb Nobel-díjas pedig, az ország lélekszámához viszonyítva, a svájciak közül került ki.

Vagy talán a kis nemzetek iránt volna részrehajló a svéd akadémia? Nem valószínű. Sőt, az sem, hogy a reáliák terén a kis népek meg tudják tartani az elért színvonalat. A dán Tycho Brahe még saját gyártmányú távcsövével vizsgálhatta a csillagos eget, de honfitársának, Niels Bohrnak, már szuperlaboratóriumot kellett építeni, hogy a mikrokozmosz jelenségeit tanulmányozhassa. S hány európai atomfizikust ragadott el Amerika, akik most idegen színben indulnak a népek nagy versenyén, — vagy nem is indulnak, mert az egzak tudományok és a technika terén már csak a kollektív munka versenyképes.

Mindebből mindössze annyit következik, hogy Erasmus óta az emberi szellem új területeket hódított meg, s a haladottabb országok nagyobb gazdasági lehetőségeiknél fogva kisajátították maguknak azokat. Nem minden emberi tevékenység tud azonban jellegtelenül és gépalkatrészszerűen beilleszkedni egy nagyobb közösségbe. „Az emberkebel korlátot kíván”. A népi, nyelvi, nemzeti jelleg a nemzetköziséggel összhangban pedig nem is korlát, hanem szín, amellyel az egyes az egyetemességhez hozzájárul. Vajon ha Hollandia német tartomány marad, meg tudta volna-e szülni Európa számára Van Gogh-ot és Brueghelt, Spinozát és Erasmust? S ha Svájc nem ragaszkodik függetlenségéhez, menedéket tudott volna-e adni Romain Rollandnak, Voltaire-nek és Erasmusnak?

Mindez abból az alkalomból jut eszembe, hogy Dankanits Adám nagy igényű kis könyvét olvasom, az Erasmus világot, a Kriterion Könyvkiadó TEKA sorozatában.